

*Голові спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06
в ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
проф. Наумкіній С. М.*

65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора політичних наук,
професора Цокура Євгена Георгійовича на дисертацію
Яковлевої Лілії Іванівни «Інституційні та комунікативні виміри
легітимності публічної влади», представлену на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук за спеціальністю
23.00.02 – політичні інститути та процеси

Актуальність теми дисертації, зв'язок із науковими програмами, темами. Представлене дисертаційне дослідження «Інституційні та комунікативні виміри легітимності публічної влади», безперечно, є актуальним і значущим для отримання нових наукових знань з визначеної проблеми. Його актуальність зумовлюється тим, що за роки незалежності у вітчизняній політиці виник парадокс: звичними для громадян і влади стали позачергові вибори. Як президентські, так і парламентські. Це свідчить про те, що одним із важливих елементів пакту українських еліт є згода на вибори у разі кризи легітимності публічної влади. «Електоральна відповідь» дозволяє перекласти відповідальність за кризу легітимності політичного порядку на окремих політичних лідерів та державних діячів. В цілому, обґрунтування права на владу має давню історію: від античних полісів до теологічної доктрини середньовіччя, від електоральної демократії до політичної інклюзивності. Різноманітні моделі легітимності з'являлись протягом усієї політичної історії. Нові вимоги до легітимності влади обумовлені глобальними трансформаціями та процесами формування мережевого

суспільства кінця XX – початку XXI ст. з усією очевидністю виявили себе і в Україні, де «повернення легітимності» пов'язується не лише з подоланням авторитарної спадщини у відносинах влади та суспільства, а й формуванням громадянської ідентичності.

Акселератором делегітимації публічної влади на пострадянському просторі, частіше за все, є корупційні скандали. Натомість її справжньою причиною виступає відсутність інституційної довіри, яка стає на заваді встановленню політичної інклюзивності. У сучасних умовах, як і за часів М. Вебера, набуває особливої актуальності пошук відповіді на питання щодо фундаментальних засад легітимності публічної влади, її «останнього аргументу» у діалозі зі суспільством.

На основі аналізу значного масиву спеціальної літератури, дисертантці вдалося знайти свою нішу у дослідженні проблеми, визначити її малодосліджені аспекти. Серед них: - концептуалізація публічного простору як важлива складова легітимності публічної влади; - новації у формуванні канону легітимності публічної влади; - політичні альтернативи генезису легітимності публічної влади на різних історичних етапах; - легітимність публічної влади у дослідницьких програмах історичного та соціологічного інституціоналізму, інституціоналізмі раціонального вибору та дискурсивному інституціоналізмі; - інституційні та комунікативні виміри легітимності публічної влади; - політична комунікація як основа легітимізуючої взаємодії; - особливості інституціоналізації електоральної демократії в Україні; - політична інклюзивність як складова демократичної легітимності в Україні.

Дисертаційна робота є складовою комплексної науково-дослідної роботи кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» в межах науково-дослідної теми «Сучасні виклики соціально-політичного розвитку : політико-правові та соціально-економічні виміри» (№ державної реєстрації 0120U002016), однією із виконавиць якої є дисертантка.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Наукова новизна результатів дисертації полягає у комплексному міждисциплінарному дослідженні легітимності публічної влади, взаємозв'язку і взаємовпливу інституційних та комунікативних вимірів легітимності публічної влади. Вона також полягає у вирішенні актуальних проблем політичної науки, пов'язаних із легітимністю публічної влади, які не знайшли достатньої розробки у наявних теоретичних розвідках та не набули статусу необхідних постулатів у вітчизняному політичному процесі.

Дисертація є однією із перших політологічних праць, у якій досліджуються інституційні та комунікативні виміри легітимності публічної влади. В межах здійсненого дослідження інституційних та комунікативних вимірів легітимності публічної влади отримано результати, що мають наукове значення.

Зокрема, авторка цілком слушно наголошує на інституційній довірі. Без забезпечення інституційної довіри та публічної підтримки, підвищення ефективності комунікації між громадянами та політичними інститутами неможливо уявити легітимність публічної влади. У дисертації йдеться про виправдання та підтримку діяльності інститутів публічної влади з точки зору суспільної моралі, права (легальність інститутів публічної влади), раціональну оцінку діяльності інститутів та відмову від їх сприйняття як трансцендентних. Останнє означає, що інститути публічної влади можуть бути змінені (так само як політики), якщо вони втрачають довіру та підтримку суспільства. Громадяни не є їх боржниками, або заручниками. Забезпечення легітимності публічної влади у сучасному політичному процесі потребує публічності, спрямованість на порозуміння, діалог, раціональну аргументацію неможливо уявити без відкритості, залучення, критики, рефлексивності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, мають належний ступінь наукового обґрунтування. Вони засновані як на всебічному аналізі та творчому поглибленні і конкретизації раніше набутих знань з

означеної проблеми, так і аргументованих підходах дисертантки до аналізу і викладу досліджуваних аспектів. Для посилення обґрунтованості окремих положень і висновків активно залучається широка джерельна база дослідження (всього включає 483 найменування), емпіричні дані, вторинний соціологічний аналіз досліджень довіри громадян до інститутів публічної влади протягом усієї політичної історії незалежної України. Сильною стороною дисертаційної роботи є використання матеріалів провідних соціологічних центрів та служб України.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях.

Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження викладені авторкою у 53 публікаціях, кількість і якість яких відповідає встановленим вимогам.

Серед них – монографічне дослідження «Легітимність публічної влади: рецепції та новації», 24 статті, які опубліковані у фахових наукових виданнях із політичних наук. Результати дисертаційного дослідження достатньою мірою апробовані у виступах на міжнародних та всеукраїнських конференціях, що підтверджується публікаціями, зокрема – 22 тез виступів, а також 6 – в інших виданнях, які додатково засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Означена тема дисертаційної роботи, визначені мета та дослідницькі завдання розкриті повною мірою, чому сприяло застосування різних загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження. Дисертаційне дослідження Л.І. Яковлевої значною мірою заповнює прогалини, які ще мають місце у дослідженні проблеми легітимності публічної влади в Україні.

Практичне значення результатів дисертаційної роботи. У роботі вдало поєднуються теоретичні підходи до розв’язання проблеми легітимності із можливістю їх практичного застосування. Результати дисертаційного дослідження є важливими як для реалізації нових проєктів з сучасної

політичної науки в Україні, так і корисними для відповідних органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства.

Впровадження висловлених у дисертації пропозицій сприятиме формуванню сучасної моделі легітимності публічної влади в Україні. Дослідження інституційних та комунікативних вимірів легітимності публічної влади обумовлює можливості використання його у процесі формування демократичної легітимності в Україні, імплементацію результатів у практичній політичній діяльності. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі у вищій школі.

Оцінка відповідності змісту автореферату і основних положень дисертації. Зміст дисертації знаходить своє адекватне відображення у тексті автореферату.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність та відповідність встановленим вимогам, зауваження та дискусійні положення. Дисертація виконана з дотриманням вимог встановлених відповідними нормативно-правовими актами до такого роду робіт. Висновки до розділів, а також загальні висновки дисертації повною мірою співвідносяться із поставленими завданнями дослідження. Тема та зміст дисертаційної роботи цілком відповідають паспорту наукової спеціальності 23.00.02 - політичні інститути та процеси. Дисертаційне дослідження, опубліковані праці у своїй сукупності є вагомим внеском у розв'язання однієї із складних і актуальних проблем сучасної політичної науки.

Поруч із низкою позитивних моментів та відзначенням наукової вартості дисертаційного дослідження Л.І. Яковлевої, вважаємо за можливе висловити окремі зауваження та пропозиції, звернути увагу на деякі дискусійні положення стосовно подальшого вивчення проблеми:

1. У другому розділі дисертації, авторка, підсумовуючи результати дослідження генезису легітимності публічної влади на різних історичних етапах відзначає наявність різних типів легітимності. Наприклад, військову легітимність, раціональну легітимність, легітимність на основі «гостинності» тощо. Натомість у подальшому не розкрито сутність цих типів. Дисертантка

обмежується їх згадуванням, але не наводить визначень. На наш погляд, цілком виправданим підходом автора, зважаючи на вищевикладене, було б запропонувати власні, авторські визначення. Вважаю, що ці типи легітимності потребують пояснень.

2. У дисертації глибоко аналізуються питання, пов'язані з інституційними вимірами легітимності публічної влади. Авторка виокремлює два типи інститутів: інститути публічної влади та «інститути легітимності». До перших вони цілком слушно відносить державну владу та місцеве самоврядування, а до других – мас медіа, неурядові організації та політичні партії. Натомість, потребує пояснень авторське розуміння сутності інститутів. Це «правила», або «організації»? У підрозділі 4.1. йдеться про інститути як правила легітимізуючої взаємодії, а у підрозділі 3.1 – як про організації. Вважаю, що авторська позиція потребує уточнень.

3. На нашу думку, поза увагою дисертантки невинновато залишилося одне із важливих питань, яке має безпосереднє відношення до теми дисертаційної роботи. Йдеться про консенсусну легітимність. Цей термін увів Ю. Габермас, якого авторка згадує у процесі дослідження комунікативних вимірів легітимності публічної влади. Проте, у роботі не наведено визначення консенсусної демократії, не окреслено її сутність та роль у процесі забезпечення демократичної легітимності. В контексті цього дослідження цікавою була б авторська оцінка консенсусної демократії, її перспектив в Україні.

4. Важливим елементом дослідницького підходу до аналізу взаємозв'язку і взаємовпливів інституційних та комунікативних вимірів легітимності публічної влади є міжінституційна взаємодія. На жаль, дисертантка не скористалась повною мірою можливостями цього підходу. Не наведено конкретних прикладів міжінституційної взаємодії, не визначено роль вертикальної та горизонтальної комунікації. Адже, інститути публічної влади включають і місцеве самоврядування. Переконані, що аналіз вертикальної та

горизонтальної міжінституційної взаємодії заслуговує на окремий розділ дисертаційного дослідження. Він значно сприяв би обґрунтованості сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Однак, висловлені побажання та міркування жодною мірою не впливають на високу оцінку дисертації Л.І. Яковлевої, не знижують її наукову та практичну цінність. Вони більшою мірою є дискусійними та стосуються майбутніх дослідницьких планів.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Аналіз дисертації та автореферату Л.І. Яковлевої свідчить, що поставлена у дослідженні мета досягнута, основні завдання успішно вирішені. Отримані результати мають теоретичне та практичне значення. Дисертація є самостійною і завершеною працею, в якій отримані нові наукові результати. Робота оформлена відповідно до державного стандарту. Таким чином, дисертаційне дослідження Л.І. Яковлевої «Інституційні та комунікативні виміри легітимності публічної влади» відповідає існуючим вимогам МОН України, викладеним у пп. 9, 10, 12-14. «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України №656 від 20.11.2019 р. та №607 від 15.07.2020 р.), а здобувачка Яковлева Л.І. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 - політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент –

доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри політології
Запорізького національного університету

Цокур Є.Г.

Ліди́се Цо́кура Є.Г.

ВЧЕНІЙ СЕКРЕТАР
Запорізький національний
університет

О.А. Троценко